

СТАТТІ: СОЦІАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ

Інакший досвід: Повернення до теми

*Фаріда
Тихомірова*

УДК 177

«ІНАКШІСТЬ» У СОЦІАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ МІСТА

Процес зміни соціальних систем вимагає рівноправної участі всіх елементів суспільства. Зростаюча інвалідизація населення України є викликом, який веде до якісних трансформацій соціальної сфери. Інвалідність стає проблемою не тільки однієї людини або груп людей, а й усього суспільства загалом. На тлі соціально-економічних, політичних і територіальних змін актуалізуються проблеми інклюзії, ненормативної тілесності, рівності прав різних груп людей.

Актуальність дослідження пов'язана із складністю феномену інвалідності, недостатньою вивченістю чинників і проблем інклюзії людей з особливими потребами в соціум. При зростанні кількості інвалідів у суспільстві стає актуальною проблема формування культури інвалідності, низький рівень якої теж слід розглядати як виклик. Усвідомлення суспільством проблем інклюзії як подолання соціальної нерівності перебуває в Україні в стадії формування і потребує соціально-філософського обґрунтування.

Інвалідність — біосоціальне явище, ставлення до якого сильно варіює залежно від історичного контексту, культурних, етнічних і конфесійних традицій. Проблеми інвалідності вивчали з точки зору різних філософських підходів вітчизняні та зарубіжні дослідники.

Проблема тіла і тілесності вже стала класичною у філософському та соціально-гуманітарному дискурсі. Серед сучасних філософів до загальних

© Ф. ТИХОМІРОВА,
2019

проблеми філософії тіла зверталися Е. Левінас [Левінас, 2000], М. Мерло-Понті [Мерло-Понті, 1995], Х. Плеснер [Плеснер, Гаджикурбанов, 2004], В.А. Подорога [Подорога, 1995].

Вітчизняна філософія О. Гомілко наголошує на тому, що викликом усталеній тілесності стала деструкція нормального тіла культури, перехід від нормативної тілесної моноцентричності маскулінного типу до поліцентричності культурного самовизначення тілесності [Гомілко, 2001].

У дослідженні сприйняття тіла і тілесності французький історик А.-Ж. Стикер наголошує на включенні «інакшого», понівеченого тіла до розвитку суспільних відносин [Стикер, 2014].

Сучасні соціогуманітарні підходи до вивчення інвалідності пов'язані з її аналізом як нетиповості, «інакшості». Дослідження «інакшості» вимагає звертання до праць Б. Вальденфельса [Вальденфельс, 2004], Г. Зимеля [Зимель, 1994], А. Шюца та Н. Лукмана [Шюц, Лукман, 2004], конструктивістського підходу, концепції незалежного життя інвалідів. Теорія соціального конструювання реальності дає змогу дати нове визначення інвалідності та розкрити гуманістичну перспективу досліджуваної проблеми.

Разом із поняттям «інакшості» в тезаурусі дослідників існують поняття «чужий», «чужість». При цьому методологічний потенціал концепції «чужого», біля витоків якої стояли Г. Зимель, А. Шюц, З. Бауман [Bauman, 2016], часто ігнорують.

М. Фуко [Фуко, 2010] започаткував розвиток соціального спрямування у вивченні психічних хвороб і формування антропологічного підходу до людини з інвалідністю. В середині ХХ сторіччя відбувся поворот в осягненні інвалідності, сформувався правові та етичні норми рівності, уявлення про незалежне життя інвалідів. Наприкінці ХХ сторіччя «інвалідність» неявно виникає як ключове поняття на перетині дискурсів тілесності та технологій [Bauman, 2016].

Концепції інтеграції та інклюзії людей з інвалідністю у нормальне життя суспільства відображають зростаюче розуміння потенційних можливостей осіб з інвалідністю. Головними підходами в дослідженнях інвалідності як «інакшості» є біомедичний, соціальний та культурний.

Прихильники першого розглядають інвалідність як медичну проблему, яку необхідно розв'язувати медичними засобами, тобто інвалідність — це хвороба, фізичний недолік, що вимагає лікування. Інвалідність розглядають як девіантний досвід, звідси походить стигматизація інвалідності [Goffman, 1991].

До речі, виникає такий напрямок, як «інклюзивна» література, витoki якої — у народній літературі, творах Гомера та Віктора Гюго. Інвалідність з радянських часів була підставою соціальної стратегії ексклюзії, ізоляції та соціального дистанціювання. Характерне загалом ставлення до людей з інвалідністю за радянських часів відверто показано в автобіографічних книгах письменників з інвалідністю Р. Гальєго [Гальєго, 2004] та А. Борисова [Борисов, 2008].

Соціальні чинники впродовж усієї історії були перешкодою для розвитку здібностей людей з інвалідністю і призводили до їхньої ізоляції. Порядок соціального простору ставить людей з інвалідністю на периферію суспільних зв'язків і відносин. Прихильники соціального підходу, базованого на соціологічних і антропологічних підходах до тіла, розглядають інвалідність як стійкий елемент соціальної структури суспільства незалежно від соціокультурних та економічних характеристик, як вісь відмінностей, яка дарує привілеї одній групі та завдає шкоди іншій.

Інвалідність у цьому випадку розглядають як соціальний конструкт. Соціальна модель змістила наголос з індивідуальної фізичної патології на специфічні соціальні інституції та комунікативні практики, що створюють негативний або екзотичний образ останніх. У рамках цього підходу люди з інвалідністю — це частина суспільства, яка зазнає дискримінації. Всесвітня організація охорони здоров'я у Всесвітній доповіді про інвалідність визначає її як «один із складових елементів людського існування. Майже кожна людина впродовж життя має тимчасові або постійні порушення, а ті, хто доживуть до старшого віку, можуть відчувати дедалі більші труднощі з функціонуванням» [World report on disability, 2011].

У світі набуває поширення рух «*disability studies*». Від складних питань біології, медицини, соціальної психології, соціології, історії, культурної антропології, фольклористики, літературознавства дослідження інвалідності перетворюються на академічну міждисциплінарну галузь знання [Goodley, 2016]. Дослідження інвалідності сприяють формуванню позитивних уявлень про інвалідність та пов'язані з нею проблеми і наслідки участі інвалідів у суспільному житті.

Західні дослідники велику увагу приділили гендерним проблемам та соціокультурним аспектам соціальних відносин у сфері інвалідності, діяльності в рамках моделі незалежного способу життя, захисту прав інвалідів при інклюзії в суспільне життя, соціальних взаємодій щодо інвалідності [Bloemers, 2013; Джекобс, 2008].

Це докладно описано практично в усіх загальних працях з *disability studies*, в останні роки огляди з'явилися і у вітчизняній літературі. Соціальна модель стала «теоретичним виразом» руху за права інвалідів наприкінці ХХ сторіччя (*disability movement*) [Linton, 1998; Chayne, Davis, 2016]. Завдяки новим соціальним рухам самих людей з інвалідністю соціальна модель інвалідності в Європі та США поступово витісняє медичну модель [Shakespeare, Watson, 2001; Tregaskis, 2002]. Активісти інвалідних організацій фактично перенесли причини інвалідності на суспільство, показавши, як матеріальне середовище, різні соціальні практики, інституції, а також специфічні уявлення та упередження людей «виробляють» інвалідність [Koca-Atabey, 2013; Rasell, Iārskaiā-Smirnova, 2013; Raver, 2007].

Дослідники російського матеріалу спираються на сучасні західні підходи до аналізу інвалідності, висвітлюють питання благодійності, соціальні та

медичні питання хвороби та соціального захисту. О. Носенко-Штейн підкреслює важливість дослідження проблем інклюзії у контексті соціальних проблем (війна, злидні тощо), в рамках етнології та соціокультурної антропології [Носенко-Штейн, 2017, 2018].

Розуміння ізольованості і виключення крізь призму досвіду і життя інвалідів подано відповідно у працях російських соціологів. Деякі дослідники, представники соціологічного та антропологічного напрямків, визначають поняття «інвалідність» через «інакшість». О. Ярська-Смирнова і П. Романов стверджують, що «сенси хвороби, як і інвалідності, формуються в свідомості людей доступними їм культурними способами визначення інакшості» [Романов, Ярская-Смирнова, 2010]. Е. Наберушкіна присвятила свою працю життю інвалідів у міському просторі [Наберушкіна, 2013].

У вітчизняному науковому та філософському дискурсі наявні поодинокі розвідки із «*disability studies*». Вітчизняна філософія В.А. Суковата зазначає: «Уведений у західний соціокультурний дискурс термін «дизабіліті» — це зміна суспільного статусу людей із тілесними порушеннями порівняно з минулим, що й символізує цей термін. Постмодерна теорія «дизабіліті» утверджувала в суспільній свідомості ідею, що люди, які внаслідок хвороби чи якихось несприятливих обставин мають ненормативне тіло і постають у ролі «інших» для здорової більшості, попри те не є «інвалідами». Так, вони — «інші», багато різновидів активності не доступні для них, але вони не є «виключеними» з культури. Саме тому, на мій погляд, термін «дизабіліті» слід уживати в його англійському варіанті, що включає певну культурну семантику» [Суковата, 2012]. Дослідницею створено типологізацію концептуально-хронологічних підходів до проблеми Іншого у ХХ сторіччі. Отже, нею було досліджено більш поширені змісти категорій Іншого (*Other*) та інакшості (*otherness*) із звертанням до здобутків феноменології, психоаналізу З. Фрейда, філософії М. Бубера, концепції Школи «Анналів», екзистенціалізму, критики влади М. Фуко, деконструкції Ж. Дерида, постколоніалізму, фемінізму, квір-теорії, кібер-філософії [Суковата, 2014].

Можливості адаптації людини-інваліда в сучасному суспільстві та його семіотичний статус у масовій постмодерній культурі дослідниця пов'язує з розвитком таких концептів, як альтернативність, протилежність, відмінність, роздвоєння, суперечність; існування стосунків; границя, межа; відчуження, ворожість, а також солідарність, необхідність відгуку на виклик.

Літературознавець Т. Свербілова досліджує дизабіліті як феномен масової культури та виокремлює такий мотив, як подорож, розглядає метафори «втечі до моря» та «втечі до міста». Заслуговує на увагу її висновок про культурний поворот до нового розуміння дискурсу дизабіліті, який відбувся не в критичних соціальних виступах 1980-х років, як вважають у «*disability studies*», а раніше у сінема-текстах [Свербілова, 2015].

Н. Маланій окреслює термінологічну систему досліджень інвалідності крізь призму гуманітарного знання та можливості її імплементації в новітнє

українське літературознавство. Дослідник систематизував провідні моделі сприйняття людини з хворобою як Іншого в історичній та сучасній перспективах, концепції дизабіліті європейських та північноамериканських учених початку ХХІ сторіччя. У низці статей він наголошує на необхідності подальшого дослідження проявів ненормативної тілесності в контексті метаатропологічного гуманітарного простору [Маланій, 2017, 2018, 2019].

Праці С. Філіпс присвячено повсякденному життю і взаємозв'язкам із державою інвалідів-спінальників у сучасній Україні. Відмінності в авторитеті, освітніх та кар'єрних траєкторіях, можливості дозвілля і мобільності людини з інвалідністю, визначені матеріальним устроєм міста та очікуваннями оточення, добре схоплює метафора «паралельних світів» [Phillips, 2009, 2010].

Отже, сформувалися різні підходи до інвалідності, різні моделі, власна термінологія (запозичена з расових і гендерних досліджень).

Філософія інклюзії спирається на віру в те, що кожна «особлива людина» має можливість доступу до ресурсів суспільства, зокрема до соціального простору міста. Харківські соціологині П. Алпатова і Т. Зуб досліджували проблеми, з якими стикається особа з інвалідністю в міському середовищі [Алпатова, Зуб, 2006]. Більшість цих проблем в Україні не розв'язано й досі.

М. Препотенською розглянуто динаміку комунікативних гендерних процесів з позицій екзистенційного підходу та проекту метаатропології Н. Хамітова. Такий підхід дає змогу усвідомити детермінанти комунікації, адже екзистенція виявляється саме через комунікативні моделі [Препотенська, 2013].

М. Карповець демонструє світ міста як спосіб організації людського буття, апелюючи до феномену людської тілесності та її фіксації в просторі міста, а також аналізуючи формування світогляду людини міста [Карповець, 2013]. Але ненормативна тілесність та комунікативні практики «інакших» людей у просторі міста залишились поза увагою дослідників.

Ключовим поняттям для здійснення проектів є «якість життя», що включає право на сприятливу екологічну атмосферу, доступність житла, їжі, сервісів, місць відпочинку, великий спектр вибору освіти і зайнятості, тобто можливість городян повністю використовувати переваги інфраструктури урбанізованої території.

Проблематика «*disability studies*» відносно нещодавно стала предметом академічного інтересу в Україні. Переважна більшість досліджень з цієї проблематики є медичними, соціологічними, психологічними, дефектологічними, культурологічними, літературознавчими або мають практично зорієнтований характер і належать до оглядів або звітів про правове, соціальне, економічне становище людей з інвалідністю.

Багато досліджень присвячено саме ментальним відхиленням, а не фізичним вадам. Недостатнє оперування здобутками світової думки у царині дослідження «інакшої» тілесності та відсутність чіткої методологічної

позиції потребують її імплементації у вітчизняний філософський контекст та легітимізації дискурсу «інакшості» у сфері досліджень феноменів людського буття.

Головною метою статті є аналіз проблеми соціального простору міста, зручного для життя городян із різним набором можливостей, та доцільності включення інвалідності як суспільного феномену в широкий філософський контекст вивчення. Поле міркувань про місто у наведеному дослідженні окреслено такими поняттями: *право на місто, міський простір для розвитку людини, соціальні комунікації та справедливі принципи буття*. Важливо зрозуміти вектор розвитку соціокультурного поля міста в аспекті подолання «бездушної байдужості» (блазированості) та для розвитку комунікацій між городянами.

Культурні і соціальні ефекти міського способу життя, які виявляються в численних характеристиках сучасного урбанізму, прагнення зрозуміти місію і призначення міст формують нові спроби концептуалізації ідеї міста. Концепцію права на місто, проекти нових урбаністів, логіку універсального дизайну ще не сприйнято належною мірою, а домінанта капіталів та економічного ресурсу проявляється стихійно і також стихійно виробляє міський простір. На тлі зростання проблем урбанізованого простору знаходить нову енергію ідея міст, зручних для життя, дружніх до людини незалежно від її фізичних, расових, гендерних, вікових чи інших особливостей.

Люди з інвалідністю та без неї поки що радше живуть у паралельних світах. Організація міського простору розрахована на ідеал узагальненого користувача, здорової молодшої людини. Вона може «інвалідизувати» городян, чий вік, швидкість або інші тілесні параметри не відповідають цьому стандарту. Виникає відчуття, що взаємодія з міським простором — це завжди некомфортне, нещасливе існування, відстоювання, отримання чогось або втрата. Це стосується багатьох можливостей.

Важливий аспект категорії «якість життя» — мобільність. Проектування середовища для мобільності людини передбачає створення широких тротуарів і громадських площ, наповнення міста дорогами для пересування людей, а не машин. Стандартний дизайн транспорту і магазинів, банкоматів і світлофорів, будинків і квартир, сходів і проходів не дозволяє «вписуватися» в нього не тільки людям з інвалідністю, а й усім тим, чиї тіла і поведінка не враховані у вузьких нормативних ідеалах міста, закладених в «один розмір для всіх». Отже, літні люди не встигають перейти дорогу за час зеленого сигналу світлофора, люди з вадами зору просять інших покупців прочитати для них ціну на товари, розклад руху транспорту або номер трамваю.

У сучасній філософії міста наголошено на соціально зорієнтованому напрямку конструювання міського простору. Ідея створення універсального міського простору формувалась у контексті проголошення цінності прав людини. Місто стає доступним усім і відкриває нові можливості для життя і розвитку будь-якої людини, перетворюється на глобальну можливість спо-

живання культури і самореалізації людини, стає соціокультурним середовищем, в якому формується сам городянин.

Розвиток інформаційних технологій дав одеситам із вадами зору змогу створити «ідеальне місто» у віртуальному просторі. Місто необмежених можливостей «LIB-TOWN» подарувало спілкування тим, хто його особливо потребує, розкинулося на просторах всесвітньої павутини. У своєму розвитку цей проект пройшов закрити та відкрити стадії. Перші кілька років функціонування Інтернет-місто (само по собі явище вкрай неординарне) було закритою системою, строго зорієнтованою на цільову аудиторію — людей з вадами зору та опорно-рухового апарату. Другий період почався порівняно нещодавно і триває досі. «LIB-TOWN» став відкритим для всіх бажаючих. Кількість учасників (городян, як вони самі себе називають) різко зросла, що виразно свідчить про інтерес до цієї дивовижної спільноти [Медведева, 2009].

Культурні активісти разом із правозахисною спільнотою та представниками державних структур щороку проводять фестиваль «ІнклюзіОН», під час якого презентують аудіогіди для відвідування екскурсій в інклюзивних групах у Харківському художньому музеї. Його прослухали майже 500 відвідувачів, більшість з яких побували в музеї вперше.

2019 року в Києві проходив наймасштабніший музичний фестиваль України і Східної Європи — *Atlas Weekend*, відкриттям якого був музичний сурдопереклад, від якого були в захваті не тільки відвідувачі фестивалю, які мають вади слуху, але й ті, хто чує добре. Жести транслювали на однакових великих екранах поряд з виконавцями. Команда музичних сурдоперекладачів не лише показувала слова пісні, але і відтворювала звучання мелодії. Амбер Головей, яка сама має проблеми зі слухом, винайшла музичний переклад 18 років тому і вперше приїхала з командою з США в Україну — перекладати *Atlas Weekend* і навчити техніці українських фахівців [Бутко, 2019].

Цього року вперше Одеський міжнародний кінофестиваль став інклюзивним. Люди зі слабким слухом і вадами зору змогли ознайомитися з фільмами кінофестивалю. Картина «Мої думки тихі» була доступна з тифлокоментарем, що дало незрячим людям змогу «подивитися» картину, а стрічку «Людина, яка купила Місяць» демонстрували з адаптованими субтитрами для людей з порушеннями слуху. Тифлокоментар та адаптовані субтитри — це також важливі елементи світової практики доступності кінопродукції. Зроблено важливий крок для української індустрії кіно на шляху впровадження інклюзивних переглядів у кінотеатрах по всій країні [Левит, 2019].

Слід підкреслити, що розвиток міста для життя людей з різним набором фізичних і соціальних можливостей пов'язаний саме з позицією теорії нового урбанізму, де наголошено зближення соціального простору та людини. Ідея безбар'єрного простору, яку вже реалізують в українських містах, є важливим елементом втілення соціально відповідального підходу до конструювання міського простору. Але потрібно враховувати інтереси різних груп городян.

Доступність для людей на візках не має нічого спільного з доступністю для людей із вадами зору і часто навіть призводить до деяких незручностей і навіть небезпеки. Пандус не є зручним засобом для сліпих, а відсутність бордюру на пішохідному переході позбавляє незрячих орієнтирів. Транспорт, зручний для людей на візках, може додатково інвалідувати людину з вадами зору. Тактильна плитка та пандуси у містах часто розташовані з порушенням стандартів. Таблички, написані шрифтом Брайля, у поліклініці можуть розташувати під склом.

Отже, у житті міста повинні бути активно репрезентовані жінки, інваліди, діти, люди похилого віку, мігранти та інші категорії громадян, які відчують недружність сучасного мегаполісу.

Огляд історичних етапів розвитку людської цивілізації свідчить, що уявлення про інвалідність еволюціонують, критерії її визначення зазнають змін і поступово переносяться із сфери життя окремого індивіда у сферу організації життєдіяльності суспільства.

Деструктивний вплив на людину техніки, зміна залежності «технологій від людини» на «людину від технологічних артефактів» постають як виклик з боку інвалідності духовній сфері суспільства. Сприяючи інвалідизації соціуму, в якому люди не можуть обходитися без сучасних технологічних засобів, що заміщають функції тіла, техніка викликає до життя утворення нових типів соціокультурної ідентичності, схильних до трансформації (за допомоги новітніх технологій) «інакших людей» у «технологічних людей».

Викликом інвалідності стабільному розвитку соціальної сфери слід визнати феномен відчуження, поширення якого в соціумі є особливо деструктивним для інвалідів. Вони більш вразливі до проявів дискримінації, ізоляції, депривації. Генеза відчуження полягає в площині протиріч між різними людьми, які дуже специфічні для інвалідів.

Люди з особливими потребами належать до соціальних суб'єктів, соціальне становище і форми можливої діяльності яких можуть посилити дезінтегрованість суспільства. В українському суспільстві зберігаються сегрегаційні тенденції щодо людей з фізичними, сенсорними та інтелектуальними порушеннями, надають пріоритетного значення «медичному», а не «соціальному» підходу до проблеми соціальної значущості створення доступного середовища для маломобільних груп населення. Практика доводить, що люди з інвалідністю досить часто стають жертвами дискримінації за ознакою інвалідності та соціальної ізоляції. У містах слабка соціальна взаємодія обмежує поширеність інформації про роботу, політичну діяльність та громадські події.

Отже, численні аспекти «*disability studies*» (хвороба — здоров'я, інакше тіло — здорове тіло, краса — потворність, емпатія — агресія, стереотипи стосовно різних категорій інвалідів, в тому числі у народній та сучасній культурі, репрезентація або саморепрезентація людей з обмеженими можливостями у фольклорі, літературі, усних історіях, сучасних ЗМІ), а також проблеми «*disability*», інтегровані з філософією довкілля та філософією міста, перспективні для подальших розвідок у багатьох напрямках вітчизняної філософії.

Практичний аспект проведеного дослідження пов'язаний з необхідністю зміни соціальної свідомості, включення інвалідів у соціальний простір, розвиток соціальних компетенцій людей з інвалідністю та перетворення цих людей з об'єкта соціальної допомоги на активного суб'єкта й учасника процесів, що відбуваються в суспільстві, реалізації проектів, що спираються на теми справедливості і громадянства.

ДЖЕРЕЛА

- Алпатова, П.С., Зуб, Т.С. (2006). Людина з обмеженими фізичними можливостями в міському середовищі. *Український соціум*, 1, 7–16.
- Борисов, А. (2008). *Кандидат на вибраковку*. Москва: Третья смена.
- Бурдые, П. (2007). Физическое и социальное пространства. *Социология социального пространства* (с.с. 49–64). Москва: Институт экспериментальной социологии.
- Бутко, К. (2019). *Як на українському фестивалі вперше в Європі перекладали музику жестовою мовою і чому це круто*. Отримано з: <https://tsn.ua/ukrayina/inklyuzivniy-pidhid-yak-specialisti-z-ssha-perekladali-muziku-dlya-lyudey-iz-vadami-sluhu-i-navchili-comu-ukrayinciv-1379577.html>.
- Вальденфельс, Б. (2004). *Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого*. Київ: ППС-2002.
- Гальего, Р.Д.Г. (2004). *Белое на чёрном*. Москва: Лимбус-Пресс.
- Гомілко, О. (2001). *Метафізика тілесності: концепт тіла у філософському дискурсі*. Київ: Наукова думка.
- Джекобс, Д. (2008). Назначение тротуаров: безопасность. *Философско-литературный журнал Логос*, 3, 3–23.
- Зиммель, Г. (1994). Как возможно общество? *Социологический журнал*, 2, 102–114.
- Карповець, М. (2013). *Місто як світ людського буття: філософсько-антропологічний аналіз*: Дис.... канд. філос. наук. Київ.
- Левинас, Э., Деррида, Ж., Левит, С.Я., Вдовина, И.С., Дубин, Б.В., Маньковская, Н.Б., Ямпольская, А.В. (2000). *Избранное: Тотальность и бесконечное. Общество с ограниченной ответственностью*. Москва: ИД «Университетская книга».
- Левит, А. (2019). *На ОМКФ впервые покажут фильмы для незрячих и слабослышащих*. Отримано з: <https://fakty.ua/311756-na-omkf-vpervye-pokazhut-filmy-dlya-nezryachih-i-slaboslyshashih>
- Маланій, Н.І. (2017). Дизабіліті в історико-культурному просторі середньовічної Англії. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація»*, 4, 198–201.
- Маланій, Н.І. (2018). Літературна реалізація концепту дизабіліті в давньоримській історіографії. *Філологічні студії*, 55.
- Медведева, С. (2009). *Город неограниченных возможностей — мечта или реальность?* Отримано з: <https://shkolazhizni.ru/culture/articles/21670/>
- Мерло-Понти, М. и др. (1999). *Феноменология восприятия*. Санкт-Петербург: Ювента, Наука.
- Наберушкина, Э.К. (2013). *Мобильное гражданство инвалидов в социальном пространстве города*. Дис. ... док. социол. наук. Саратов.
- Носенко-Штейн, Е. (2017). «Я никогда не чувствовала себя неполноценной»: *Саморепрезентация людей с ограниченными возможностями здоровья в автобиографиях* (с.с. 235–255). Москва: Библио-Глобус.
- Носенко-Штейн, Е.Э. (2018). *Обратная сторона Луны, или Что мы не знаем об инвалидности: теория, репрезентации, практики: сборник статей*. Москва: Издательство МБА.
- Плеснер, Х., Гаджикурбанов, А.Г. (2004). *Ступени органического и человек: Введение в философскую антропологию*. Москва: Российская политическая энциклопедия.

- Подорога, В.А. (1995). *Феноменология тела: введение в философскую антропологию: Материалы лекционных курсов 1992 — 1994 годов*. Москва: Ад Маргинем.
- Препотенська, М.П. (2013). Мегаліс як середовище комунікації: гендерний аспект та освітня перспектива. *Філософія освіти*, 1, 297–208.
- Романов, П.В., Ярская-Смирнова, Е.Р. (2010). Инвалиды и общество: двадцать лет спустя. *Социологические исследования*, 9, 50–58.
- Свербілова, Т. (2015). Мотив подорожі в сучасному синема-тексті в світлі соціальної моделі дизабіліті (ненормативної тілесності). *Сучасні літературознавчі студії*, 12, 488–505.
- Стикер, А.Ж. (2014). Новое восприятие вечного тела. В: *История тела. Т. 2: От Великой французской революции до Первой мировой войны*. Москва: Новое литературное обозрение.
- Суковата, В.А. (2012). Теорія «дизабіліті» та конструкції інвалідності в масовій культурі. *Соціологія: ТММ*, 1, 82–98.
- Суковата, В.А. (2014). Філософія Іншого, її джерела та сучасні напрямки: методологічний аналіз Totallogy-XXI. *Постнекласичні дослідження*, 31, 285–301
- Фуко М. (2010) *История безумия в классическую эпоху*. Москва: АСТ.
- Шюц, А., Лукман, Т. (2004). *Структури життєсвіту*. Київ: Український Центр духовної культури.
- Baudrillard, J. (1998). *À l'ombre du millénaire ou le suspens de l'an 2000*. S.l.: Sens & Tonka. Retrieved from: <http://www.lib.proza.com.ua/book/2104>
- Bauman, Z. (2016). Liquid Modernity Revisited. In: *Die Zwischengesellschaft* (pp. 11–22). Baden: Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG.
- Bloemers, W. (2013). From exclusion to inclusion: a new Social grammar — a new Social climate. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Психологія. Педагогіка. Соціальна робота*, 1, 9–13.
- Chayne, R., Davis, L.J. (2016). *The disability studies reader*. New York, London: Routledge.
- Goffman, E. (1991). Stigma and social identity. In: *Understanding Deviance: Connecting Classical and Contemporary Perspectives* (pp. 256–265). New York: Routledge.
- Goodley, D. (2010). *Disability studies: An interdisciplinary introduction*. London: SAGE Publications Ltd.
- Linton, S. (1998). *Claiming disability: Knowledge and identity*. New York: New York University Press.
- Коса-Атабей, М. (2013). A personal validation of the social nature of disability: different environments, different experiences. *Disability & Society*, 28 (7), 1027–1031.
- Malanii, N.I. (2019). Disability in the british literary space of the beginning of XIX century. *Львівський філологічний часопис*, 5, 86–90.
- Phillips, S.D. (2010). *Disability and mobile citizenship in postsocialist Ukraine*. Bloomington: Indiana University Press.
- Phillips, S.D. (2009). 'There are no invalids in the USSR!' A missing Soviet chapter in the new disability history. *Disability studies quarterly*, 29 (3), 3, 1–35.
- Rasell, M., I arskai a-Smirnova, E. (Eds.) (2013). *Disability in Eastern Europe and the former Soviet Union: History, policy and everyday life*. London: Routledge.
- Raver, S.A. (2007). The emergence of inclusion for students with disabilities in Ukraine. *International journal of special education*, 22(1), 32–38.
- Siebers, T. (2008). *Disability theory*. Michigan: University of Michigan Press.
- Shakespeare, T., Watson, N. (2001). The social model of disability: an outdated ideology? In: *Exploring theories and expanding methodologies: Where we are and where we need to go* (pp. 9–28). London: Emerald Group Publishing Ltd.
- Tregaskis, C. (2002). Social model theory: The story so far. *Disability & Society*, 7(4), 457–470.
- World report on disability* (2011). World Health Organization, The World Bank. Malta.

Одержано 08.08.2019

REFERENCES

- Alpatova, P.S., Zub, T.S. (2006). Disabled person in an urban space. [In Ukrainian] *Ukrainian Society*, 1, 7–16. [= Алпатова, Зуб 2006]
- Borisov, A. (2008). Candidate for culling. [In Russian] Moscow: Third shift 125 pp. [= Борисов 2008]
- Baudrillard, J. (1998). *À l'ombre du millénaire ou le suspens de l'an 2000*. S.l.: Sens & Tonka. Retrieved from: <http://www.lib.proza.com.ua/book/2104>
- Bauman, Z. (2016). Liquid Modernity Revisited. In: *Die Zwischengesellschaft* (pp. 11–22). Baden Baden: Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG.
- Bloemers, W. (2013). From exclusion to inclusion: a new Social grammar — a new Social climate. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv: Psychology. Pedagogy. Social work*, 1, 9–13.
- Bourdieu, P. (2007). Physical and social space. [In Russian] In: *Sociology of social space* (pp. 49–64). Moscow: Institute of Experimental Sociology. [= Бурдьє 2007]
- Butko, K. (2019). *How to translate music in sign language at the Ukrainian festival for the first time in Europe and why it's cool*. [In Ukrainian] Retrieved from: <https://tsn.ua/ukrayina/inklyuzivniy-pidhid-yak-specialisti-z-ssha-perekladali-muziku-dlya-lyudey-iz-vadami-sluhu-i-navchili-comu-ukrayinciv-1379577.html> [= Бутко 2019]
- Chayne, R., Davis, L.J. (2016). *The disability studies reader*. New York, London: Routledge.
- Foucault, M. (2010). *The History of Madness in the Classical Age*. [In Russian] Moscow: AST. [= Фуко 2010]
- Goffman, E. (1991). Stigma and social identity. In: *Understanding Deviance: Connecting Classical and Contemporary Perspectives* (pp. 256–265). New York: Routledge.
- Gallego, R.D.G. (2004). *White on Black*. [In Russian] Moscow: Limbus-Press. [= Гальєго 2004]
- Gomilko, O. (2001). *Metaphysics physicality: the concept of the body in philosophical discourse*. [In Ukrainian] Kyiv: Naukova dumka, 340 pp. [= Гомілко 2001]
- Goodley, D., Hughes, B., Davis, L. (Eds.) (2012). *Disability and social theory: New developments and directions*. S.l.: Springer.
- Goodley, D. (2010). *Disability studies: An interdisciplinary introduction*. London: SAGE Publications Ltd.
- Jacobs, D. (2008). Purpose of sidewalks: safety. [In Russian] *Philosophical and literary journal Logos*, 3, 3–23. [= Джекобс 2008]
- Karpovets, M. (2013). *The City as a World of Human Being*: A doctoral dissertation. [In Ukrainian], Kyiv. [= Карповець 2013]
- Koca-Atabey, M. (2013). A personal validation of the social nature of disability: different environments, different experiences. *Disability & Society*, 28 (7), 1027–1031.
- Levinas, E., Derrida, J., Levit, S.Ya., Vdovina, I.S., Dubin, B.V., Mankovskaya, N.B., Yampolskaya, A.V. (2000). *Selected works: Totality and infinity. Limited liability society*. [In Russian] Moscow: Publishing House “University Book”. [= Левинас 2000],
- Levit, A. (2019). *Films for the blind and hard of hearing are shown for the first time at OMKF*. [In Russian] Retrieved from: <https://fakty.ua/311756-na-omkf-vperve-pokazhut-filmy-dlya-nezryachih-i-slaboslyshachih> [= Левит 2019]
- Linton, S. (1998). *Claiming disability: Knowledge and identity*. New York: NYU Press.
- Malanii, N.I. (2017). Disability in the historical and cultural space of medieval England. [In Ukrainian] *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series “Translation Studies and Intercultural Communication”*, 4, 198–201. [= Маланій 2017]
- Malanii, N.I. (2018). Literary implementation of the concept of disability in ancient Roman historiography. [In Ukrainian] *Philological studies*, 55. [= Маланій 2018]
- Malanii, N.I. (2019). Disability in the british literary space of the beginning of XIX century. *Lviv philological journal*, 5, 86–90.
- Medvedeva, S. (2009). *A city of unlimited possibilities - a dream or reality?* [In Russian] Retrieved from: <https://shkolazhizni.ru/culture/articles/21670/> [= Медведева 2009]

- Merlot-Ponti, M. et al. (1999). The phenomenology of perception. [In Russian] St. Petersburg: Juventa, Nauka. [= Мерло-Понти 1999]
- Naberushkina, E.K. (2013). *Mobile citizenship of people with disabilities in the social space of the city*: A doctoral dissertation. [In Russian] Saratov. [= Наберушкина 2013]
- Nosenko-Stein, E. (2017). *"I have never felt inferior": Self-representation of people with disabilities in autobiographies*. [In Russian] Moscow: Biblio-Globus. [= Носенко-Штейн 2017]
- Nosenko-Stein, E.E. (2018). *The Other Side of the Moon, or What We Don't Know About Disability: Theory, Representations, Practices: A Collection of Articles*. [In Russian] Moscow; LLC Publishing House MBA. [= Носенко-Штейн 2018]
- Phillips, S.D. (2010). *Disability and mobile citizenship in postsocialist Ukraine*. Bloomington: Indiana University Press, 2010.
- Phillips, S.D. (2009). 'There are no invalids in the USSR!' A missing Soviet chapter in the new disability history. *Disability studies quarterly*, 29 (3), 1–35.
- Plesner, Kh., Gadzhikurbanov, A.G. (2004). *Steps of the Organic and Human: An Introduction to Philosophical Anthropology*. [In Russian] Moscow: Russian Political Encyclopedia. [= Плеснер, Гаджикурбанов 2004]
- Podoroga, V.A. (1995). *Phenomenology of the body: an introduction to philosophical anthropology: materials of lecture courses from 1992–1994*. [In Russian] Moscow: Ad Marginem. [= Подорога 1995]
- Prepotenska, M. (2013). The metropolis as a medium of communication: gender and educational perspective. [In Ukrainian] *Philosophy of Education*, 1, 297–208. [= Препотенська 2013]
- Rasell, M., Іарська-Смирнова, Е. (Eds.) (2013). *Disability in Eastern Europe and the former Soviet Union: History, policy and everyday life*. London: Routledge.
- Raver, S.A. (2007). The emergence of inclusion for students with disabilities in Ukraine. *International journal of special education*, 22, 1, 32–38
- Romanov, P.V., Yarskaya-Smirnova, Ye.R. (2010). Disabled people and society: twenty years later. [In Russian] *Sociological Studies*, 9, 50–58. [= Романов, Ярская-Смирнова 2010]
- Schutz, A., Luckman, T. (2004). *Structures of lifeworld*. [In Ukrainian] Kyiv: Ukrainian Center for Spiritual Culture. [= Шюц, Лукман 2004]
- Shakespeare, T., Watson, N. (2001). The social model of disability: an outdated ideology? In: *Exploring theories and expanding methodologies: Where we are and where we need to go* (Vol. 2, pp. 9–28). London, Emerald Group Publishing Ltd.
- Siebers, T. (2008). *Disability theory*. S.l.: University of Michigan Press.
- Sticker, A.J. (2014). A new perception of the crippled body. *Body history. Vol. 2: From the French Revolution to the First World War*. [In Russian] Moscow: New Literary Review. [= Стикер 2014]
- Sukovata, V.A. (2012). Theory of "disability" and the construction of the disabled in the mass culture. [In Ukrainian] *Sociology: TMM*, 1, 82–98. [= Суковата 2012]
- Sukovata, V.A. (2014). The philosophy of the Other, its sources and current trends: a methodological analysis of Totallogy-XXI. [In Ukrainian] *Post-Non-Classical Studies*, 31, 285–301. [= Суковата 2014]
- Sverbilova, T. (2015). The motive of traveling in modern cinema-text in the light of the social model of disillusionment. [In Ukrainian] *Modern literary studies*, 12, 488–505. [= Свербілова 2015]
- Tregaskis, C. (2002). Social model theory: The story so far. *Disability & Society*, 7(4), 457–470.
- Zimmel, G. (1994). How is society possible? [In Russian] *Sociological Journal*, 2, 102. [= Зиммель 1994]
- Waldenfels, B. (2004). Topography of the Alien: studies in the phenomenology of the Alien. [In Ukrainian] Kyiv: PPS-2002. [= Вальденфельс 2010]
- World report on disability* (2011). World Health Organization, The World Bank. Malta.

Received 08.08.2019

Фаріда Тихомірова

«ІНАКШІСТЬ» У СОЦІАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ МІСТА

У статті розглянуто ключові етапи розвитку «disability studies». Усвідомлення суспільством проблем інклюзії як подолання соціальної нерівності перебуває в Україні в стадії формування і потребує соціально-філософського обґрунтування. Метою дослідження є аналіз проблеми обмежених можливостей у контексті розвитку демократичних ідей та прагнення до інклюзивного суспільства. Новизну роботи визначено обґрунтуванням трансформації традиційних моделей інвалідності за сучасних умов суспільного розвитку. Актуальність дослідження пов'язана із складністю феномену інвалідності, недостатньою вивченістю чинників і проблем інклюзії людей з особливими потребами в соціум. При зростанні кількості інвалідів у суспільстві стає актуальною проблема формування культури інвалідності, низький рівень якої слід розглядати як виклик. Культура інвалідності передбачає наявність взаємного прагнення інвалідів і суспільства рухатися назустріч один одному. Численні аспекти «disability studies» (хвороба — здоров'я, інакше тіло — здорове тіло, краса — потворність, емпатія — агресія), стереотипи стосовно різних категорій інвалідів, в тому числі у народній та сучасній культурі, репрезентація або саморепрезентація людей з обмеженими можливостями у фольклорі, літературі, усних історіях, сучасних ЗМІ, а також проблеми «disability», інтегровані із філософією довкілля та філософією міста, перспективні для подальших розвідок у багатьох напрямках вітчизняної філософії.

Практичний аспект проведеного дослідження пов'язаний з необхідністю зміни соціальної свідомості, включення інвалідів у соціальний простір, розвиток соціальних компетенцій людей з інвалідністю та перетворення цих людей з об'єкта соціальної допомоги на активного суб'єкта і учасника процесів, що відбуваються в суспільстві, реалізації проектів, що спираються на теми справедливості і громадянства.

Створення універсального соціально орієнтованого простору є важливим завданням як для міської влади, так і для громади. Розглянуто проблеми та приклади інклюзії людей з особливими потребами у простір українських міст: Києва, Одеси, Харкова.

Філософія інклюзії перетворюється на широку теоретичну орієнтацію, що об'єднує соціально-філософські напрямки, а також реконструктивний, етичний підхід до суспільства, спирається на віру в те, що кожна «особлива людина» має можливість доступу до ресурсів суспільства, зокрема, до соціального простору міста.

Ключові слова: «disability studies», «інакшість», ненормативна тілесність, універсальний соціальний простір, філософія інклюзії

Farida Tykhomirova

“OTHERNESS” IN THE SOCIAL SPACE OF THE CITY

The article discusses the key stages of the development of ‘disability studies’. Public awareness of the problems of inclusion, as overcoming social inequality, is in the stage of formation in Ukraine and needs a socio-philosophical implementation. The aim of the study is to analyze the problem of disabilities in the context of the development of democratic ideas and the intention for an inclusive society. The novelty of the work is determined by the rationale for the transformation of traditional disability models in modern conditions of social development. The relevance of the study is associated with the complexity of the phenomenon of disability, insufficient knowledge of the factors and problems of inclusion of

people with special needs in society. With the growing number of people with disabilities in society, the problem of developing a culture of disability becomes urgent, the low level of which should be considered a challenge. A culture of disability implies a mutual desire of people with disabilities and society to move towards each other.

Numerous aspects of “disability studies” (illness — health, otherwise the body — a healthy body, beauty — ugliness, empathy — aggression, stereotypes regarding various categories of people with disabilities, including in folk and modern culture, the representation or self-representation of people with disabilities folklore, literature, oral histories, modern media, as well as the problems of “disability”, integrated with the philosophy of the environment and the philosophy of the city, promising for further research in many areas of Ukrainian philosophy.

The practical aspect of the study is related to the need to change social consciousness, the inclusion of people with disabilities in the social space of the city, the development of social competencies of people with disabilities and the transformation of these people from the object of social care into an active subject and participant in the processes taking place in society, the implementation of projects based on topics of justice and citizenship

The creation of a universal socially oriented space is an important task both for the city authorities and for the whole society. Problems and examples of inclusion of people with special needs into the space of Ukrainian cities: Kyiv, Odesa, Kharkiv are considered. The inclusion philosophy is turning into a broad theoretical orientation, which combines socio-philosophical directions, as well as a reconstructive, ethical approach to society, based on the belief that each “special person” has the ability to access society’s resources, in particular, the urban’s social space .

Keywords: “disability studies”, “otherness”, abnormal physicality, universal design, philosophy of inclusion

---

Тихомірова, Фаріда — докторант кафедри філософії Одеського національного університету, член наглядової ради Благодійного фонду «Кришталеві люди».

Tykhomirova, Farida — doctoral candidate at the Department of Philosophy, Odesa National University, a member of the Supervisory Council of the “Cristal People” Endowment Fund.
